

1 Úvod

Pro pochopení podstaty nynější ekologické krize je užitečné pojímat evoluci v nejširším možném významu: nejen jako přirozenou evoluci vesmíru, jejíž jednou větví je i biotická evoluce na Zemi, ale i jako umělou, lidmi zažehnutou evoluci kultury. Konflikt kulturní evoluce s evolucí přirozenou, rozšiřování kulturní uspořádanosti na úkor uspořádanosti přírodní, je patrně nehlubší příčinou dnešního existenčního ohrožení kultury.¹

Základní potíže při registraci evoluce spočívá v tom, že zjistitelné evoluční změny se odehrávají v nesrovnatelně delších časových obdobích, než jakými jsou denní, roční a životní cyklus člověka. Zatímco pro vnímání mechanického pohybu, povrchu a potenciální funkce věcí jsme byli dobře biologicky vybaveni už před vznikem kultury, pomalé spontánní změny procesuální a organizační spolehlivě registrovat neumíme.² A tak jsme sice aktivními účastníky evoluce přirozené, i skutečnými tvůrci umělé evoluce kulturní, ale při myšlenkové rekonstrukci povahy a střetu obou těchto evolucí jsme odkázáni na dílčí poznatky speciálních věd a schopnost procesuální filozofické představy světa.

A to je patrně důvod, proč pro širší mimovědeckou veřejnost zůstává evoluce záhadným procesem. V dnešní ekologické krizi není však přiměřená představa o evoluci otázkou pouze akademickou. Zdá se, že hledisko evoluce je klíčem k pochopení i řešení krize, a že by proto

¹K tomuto problému viz Šmajš, J.: *Ohrožená kultura*. Brno 1995; Šmajš, J., Krob, J.: *Úvod od ontologie*. Brno 1994.

²V interpretaci tohoto problému se shodují i odlišně zaměřeni autoři: Např. Gould, S. J.: *The Panda's Thumb*. New York 1980, česky *Pandin palec*. Praha 1988, s. 311–312. Nepřímo se k tomu vyjádřil i N. Hartmann: „Náš poznávací aparát nemá žádný zvláštní orgán na uchopení života ... má vysoce vyvinutý orgán na chápání věcí ...“ Hartmann, N.: *Neue Wege der Ontologie*. Stuttgart 1964, S. 33. Také teoretik evoluce Teilhard de Chardin se domnívá, že naše schopnost postřehnout evoluční změny je nepatrná. „Když začíná v kterékoli oblasti kolem nás rašit něco skutečně nového, nejsme nikdy schopni to rozeznat ...“ Teilhard de Chardin: *Le phénomène humain*. Paris 1955, česky *Vesmír a lidstvo*. Praha 1990, s. 103.

podstatu evoluce měla veřejnosti vysvětlovat také filozofie. Ale ani filozofie neumí evoluci přiměřeně uchopit, nemá s jejím „předmětem“ náležitou zkušenost. Platí to nejen o abiotické a biotické evoluci přirozené, pro jejíž celkový koncept je dnes k dispozici široké spektrum poznatků a teorií rozdílné hladiny obecnosti, ale i o dosud málo vědecky objasněné evoluci kulturní.

2 Co je evoluce?

I když víme, že dnešní názory na evoluci nelze snadno vyjádřit jedinou tezí, předpokládáme, že přirozená evoluce je jakoby „dalším“ velkým procesem uvnitř všeobecné tendence dnešního vesmíru k rozpínání a ochlazování, tj. k „amortizaci“ původní koncentrované aktivity velkého třesku. Zdá se, že ji tvoří spontánní protientropická aktivita, generovaná patrně nesymetričností vesmíru, aktivita, která zahrnuje i všechny formy biotické aktivity na Zemi. Tato gigantická ontotvorná činnost vytvořila elementární částice,³ atomy, molekuly, kosmické objekty a mezi nimi Zemi, její horniny, nerosty, živé systémy, biosféru i biologického předka dnešního člověka. Tím že evoluce, na rozdíl od entropie, je procesem konstitutivním, nutně směřuje proti rozpadu, „parazituje“ na něm, a tím vlastně entropizuje prostředí druhotně. Je však procesem plně svébytným a spontánním, který v opozici proti tendenci skutečnosti k rozpadu hledá, experimentuje, vytváří stále jemnější a diferencovanější struktury – řád.

³ Ukazuje se, že svět elementárních částic je značně složitý. „Do roku 1935 se počet částic zvýšil ze tří na šest, do roku 1938 na osmdesát a dnes známe více než dvě stovky ‚elementárních‘ částic ... , v takové situaci už přívlastek ‚elementární‘ není příliš na místě“. Capra, F.: The Tao of Physics. Bantam Books 1984, slovensky Tao fyziky. Bratislava 1992, s. 59.